

Els catarars

Memòria d'una dissidència

Antoni Dalmau

Antoni Dalmau i Ribalta (Igualada, 1951), escriptor i historiador, ha publicat una vintena llarga de llibres. Especialista en la divulgació de la història del catarisme, hi ha dedicat, a més de nombrosos articles en revistes com *Historia National Geographic* o *Sàpiens*, les obres següents: *Els catarars*, producte multimèdia (cd-rom i llibre), UOC, 2002; *Una escapada al país dels catarars. Guia de viatge*, Columna, 2002; *Els catarars*, UOC, 2005, col. Vull Saber, 2 (format e-Pub, 2014); i les novel·les *Terra d'oblit. El vell camí dels catarars* (Columna, primer Premi Nèstor Lujan, 2007, catorze edicions i traduït a diversos idiomes) i *El testament de l'últim càtar* (Columna, 2006). Ha col·laborat també al llibre-disc de Jordi Savall *El regne oblidat. La tragèdia dels catarars* (Alia Vox, 2009).

Els càtars

Memòria d'una dissidència

Antoni Dalmau

3

ALGUNES OBSERVACIONS PRÈVIES

El catarisme va ser un moviment cristià dissident de la baixa edat mitjana que va tenir un pas breu i tanmateix fulgurant per la història. Després d'una etapa de presència i de relativa expansió per tot Europa —amb un arrelament notable al Lenguadoc—, va ser víctima d'una severa persecució per part de l'Església catòlica, que finalment va aconseguir anorrear-lo per complet. Després, va viure uns quants segles d'oblit fins que l'arribada del romanticisme, amb la seva mirada envers el passat medieval, en va retornar la memòria a les terres d'Occitània i va revestir-lo de l'aura mitogràfica pròpia d'aquell temps. A la llarga, aquesta recuperació va tenir efectes sobre la historiografia i sobre la mateixa societat de la fi del segon mil·lenni.

Pel que fa a la recerca històrica, la mirada dels estudiosos al voltant del fenomen del catarisme va anar modificant la seva perspectiva tradicional.

Fins a mitjan segle vint, els estudis que havien sorgit sobre aquesta matèria patien dues mancances fonamentals: d'una banda, la pràctica inexistència de fonts directament càtars; de l'altra, el coneixement aleshores molt incomplet d'un instrument tan formidable com els nombrosos interrogatoris conservats en els registres d'Inquisició —sobretot els del segle XIV—, molts dels quals encara no havien estat publicats o traduïts. Aquesta situació explica que la recerca hagués hagut de partir únicament de tres fonts historiogràfiques clarament esbiaixades o com a mínim insuficients:

- a) en primer lloc, la documentació procedent dels dignataris i polemistes catòlics medievals, els quals no pretenien ajustar-se a una descripció real i objectiva de les coses, sinó que es deixaven endur, com és lògic, pel seu afany primordial de refutar una «heretgia» condemnada i perseguida per l'Església de Roma;
- b) en segon lloc, les tres fonts que són contemporànies de la croada contra els albigesos (la *Cansó de la Crozada* i les cròniques de Pierre des Vaux-de-Cernay i de Guilhem de Puèglaurenç), centrades essencialment en els fets bèl·lics i allunyades dels aspectes doctrinals i sociològics del catarisme;

4

Cansó de la Crozada

- c) i, finalment, una part incompleta de les declaracions efectuades davant dels tribunals de la Inquisició, tal com hem dit fa un moment.

Per si això fos poc, tota la literatura referida al catarisme estava contaminada, no solament pels deliris llegendaris o per les elucubracions pseudomístiques que encara avui semblen la confusió o la desconfiança entre molts lectors de bona fe, sinó també per la força de la mitologia romàntica, que havia aconseguit una penetració prou important en medis

propers als estudiosos de la història. s'haguessin escrit moltes coses incertes i absurdes, o que s'haguessin fet interpretacions que no tenien res a veure amb el que va ser una realitat històrica que avui coneixem molt millor. Així i tot, els tòpics es resisteixen a ser vençuts i, fins i tot en publicacions o obres prou recents que volen apartar-se d'una literatura voluntàriament frívola o fantasiosa, es continuen repetint mitges veritats o falsedats rotundes que ja no es poden sostenir amb un mínim de coneixement i de rigor.

Sortosament, a la segona meitat del segle vint, l'aparició de diverses fonts directament càtares va fer llum sobre molts punts obscurs o mal interpretats, de manera que va arribar un moment que va poder afirmar-se sense mancar a la veritat que ja no hi havia misteris inextricables al voltant del catarisme o, més ben dit, que el catarisme ja era sens dubte l'heretgia medieval més ben coneguda i més ben documentada. No és estrany, doncs, que aquesta circumstància hagués propiciat, a tot arreu del món però principalment en focus de recerca molt propers als territoris on va desplegar-se el catarisme occità, l'aparició d'una nova fornada d'investigadors que van renovar profundament la historiografia tradicional.

Finalment, l'entrada del tercer mil·lenni ha posat de manifest un estroncament d'aquest corrent historiogràfic, nascut en bona mesura pel mateix *boom* de fa poques dècades, i que ara, certament, ja comença a prolongar-se. Així és que, avui, pot dir-se de fet, també sense mancar a la veritat, que ja tot sembla haver estat dit al voltant del catarisme a partir de la base documental i interpretativa que coneixem, de manera que, si no apareixen noves fonts o noves mirades realment innovadores, la bibliografia continuarà essent, com en els darrers anys, més aviat reiterativa o escassament interessant. Sense por a l'exageració o al tremendisme, podríem afirmar planerament que avui l'estudi del catarisme ha arribat al seu col·lapse, com ho prova fins i tot el silenci en què s'han submergit en els darrers anys els principals estudiosos del fenomen al migdia de França.

Pel que fa a la societat occitana, la recepció popular d'aquest moviment històric també ha experimentat diverses fases. Després de la redescoberta inicial, l'avenç historiogràfic del segle passat va influir positivament en

l'interès de molta gent envers el catarisme. La fascinació evident que aquesta dissidència religiosa va anar produint en amplis sectors va apoderar-se de molts àmbits socials, cosa que va tenir una traducció directa en la promoció econòmica i en el turisme. Això va fer que, primer d'una manera més o menys espontània i després de forma induïda tant pel sector privat com per l'administració pública, es generés a partir dels anys seixanta una dinàmica d'identificació d'algunes zones del Llenguadoc amb el que fou l'Església dels bons cristians i la creació d'incentius diversos per atreure els forasters cap a aquestes contrades.

En aquest camí va ser determinant la creació, el 1988, de la marca «le Pays Cathare» per part del Conseil Général de l'Aude, marca que, per la seva delimitació geogràfica i administrativa, reduïa l'escenari històric real i es concentrava sobretot a la

zona de les Corberes. Basada en la revalorització del patrimoni — fonamentalment castells i abadies—, comptava també amb la complicitat dels professionals del turisme, artesans, agricultors i vinyaters interessats en una iniciativa de recerca de qualitat. Com a desplegament d'aquest projecte, encara avui, la marca «le Pays Cathare» —que suplanta sovint el terme mateix d'Occitània— vol assegurar una prestació de qualitat i un acolliment personalitzat en una munió de *gîtes* rurals, granges alberg, restaurants, hostals, hotels, càmpings i cellers, així com la qualitat garantida de productes com el pa, la carn i l'aviram, la fruita o la verdura. En un altre sentit, una intensa campanya de senyalització vertical dels monuments i llocs d'interès en carreteres i camins va contribuir enormement a facilitar els recorreguts turístics i culturals del departament.

D'altra banda, i com no podia ser d'altra manera, l'explotació turística d'un fet històric com és el catarisme va provocar també tota mena d'excessos, de manera que la paraula «càtar» —ja sense la marca del «pays»— va ser atribuïda a tota mena de productes comercials i turístics, que buscaven en aquesta etiqueta una imatge de

prestigi o d'una pretesa «autenticitat». En aquesta dinàmica, l'etiqueta valia tant per a un formatge com per a un vi, un ral·li de motos o l'elecció d'una Miss Cathare, passant per una empresa de pompes fúnebres o un càmping...

No podem acabar aquest epígraf introductori, sense dues mencions finals. D'una banda, remarcar que el *boom* al nord dels Pirineus va tenir una repercussió immediata a les terres catalanes del sud. Després de molt i molt de temps en què podia semblar que el catarisme era un fenomen religiós medieval que, a Catalunya, no interessava gairebé ningú,¹ vet aquí que la darrera dècada del segle vint va veure néixer i créixer també entre nosaltres un autèntic *boom* turístic i literari —que, en un grau certament diferent, encara dura— al voltant d'aquest moviment cristià dissident de la baixa edat mitjana. En realitat, aquesta sorprenent revifalla del nostre interès, que hauria pogut existir perfectament només pel simple fet de l'estreta vinculació dels reis del casal de Barcelona amb la peripècia històrica dels càtars, ens va venir de l'altre costat dels Pirineus, és a dir, del territori on aquesta heretgia va arrelar més profundament.

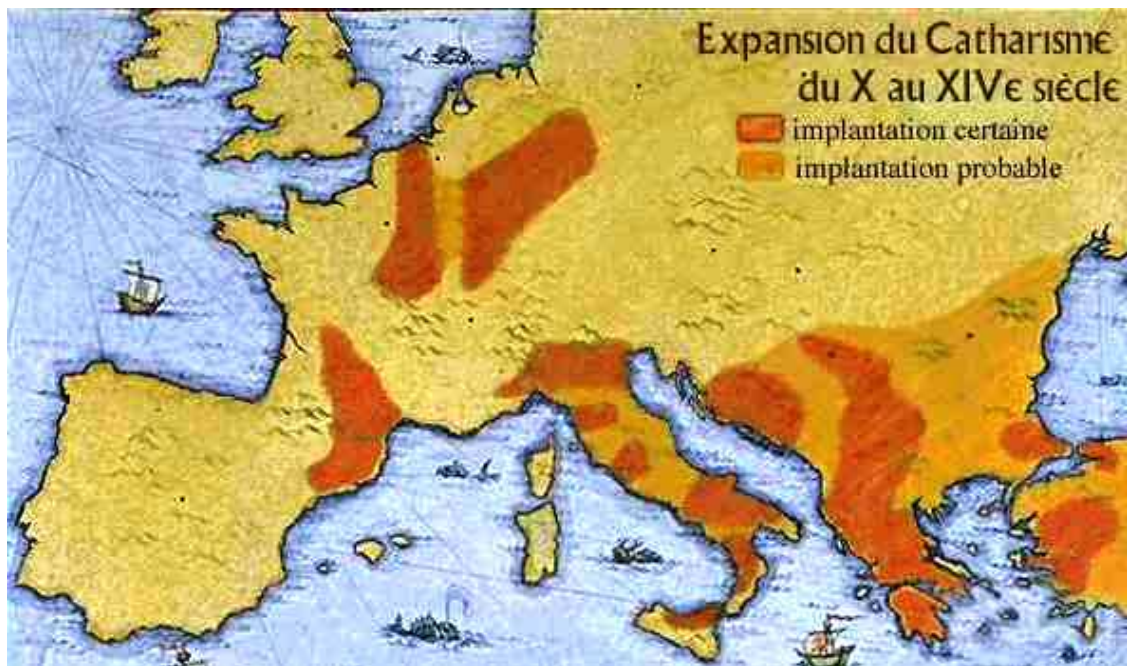
Aquesta dinàmica de popularització del catarisme entre nosaltres s'ha vist afavorida per una iniciativa tan interessant com l'anomenat Camí dels Bons Homes, itinerari turístic transpirinenc d'uns 200 km aproximadament que va des del santuari de Queralt, al Berguedà, fins al castell de Montsegur, a l'Arièja. Pretén resseguir els vells camins i pobles de muntanya per on va transitar la vida dels càtars a cavall de la serralada pirinenca. Actualment convertit en Sender de Gran Recorregut (GR-107), el Camí dels Bons Homes es pot recórrer a peu, a cavall i en la majoria de trams en BTT. Es troba sota la tutela de l'anomenat Consell Regulador del Camí dels Bons Homes, un organisme autònom creat el febrer de 1998 i en el qual estan integrades institucions públiques i privades.²

D'altra banda, cal constatar que l'interès envers el catarisme es manté prou viu en general, però moltes vegades la llegenda i l'esoterisme que ja hem al·ludit i que embolcallen la peripècia tràgica dels anomenats *bons homes* continua omplint de confusió i de mitografia allò que no és res més que un episodi

històric prou ben conegut. Lluitar contra aquest corrent de sòlida tradició deformadora sembla, també avui, un esforç autènticament inútil, ja que el panorama continua poblat, principalment a la literatura de tot gènere, de *castells càtars* —concepte històricament fals, llevat del cas de Montsegur—, tresors ocults, sants graals, esteles discoïdals, temples solars i tota una faramalla literalment delirant.

EL MARC HISTÒRIC I GEOGRÀFIC

8

Parlem, ara ja sí, de què va ser aquesta dissidència medieval en el seus diversos vessants. Una manera breu de definir el catarisme podria ser aquesta: un moviment religiós cristià, dissident de l'Església catòlica, que es va desenvolupar durant els segles X i XIV per diversos territoris d'Europa, de l'Àsia Menor a l'Atlàntic i d'Alemanya fins a l'illa de Sicília, molt particularment pels territoris dels Balcans i pels comtats i vescomtats que més tard serien coneguts amb el nom comú de Llenguadoc, a Occitània.

El temps històric, doncs, la baixa edat mitjana, correspon a un període de profundes transformacions a l'Europa occidental. Dit a grans trets, és una època de desenvolupament urbà, en què es produeix una tendència a la concentració de poblament. Així doncs, sorgeixen nuclis nous al voltant d'alguna fortificació o torre de defensa i es produeix un creixement dels

nuclis urbans ja existents, amb l'aparició de barris o *burgs* nous on es desenvolupa ben aviat una activitat artesana i comercial molt dinàmica. Un temps d'augment demogràfic, d'intercanvis econòmics, de circulació de la moneda, d'aparició de nous oficis, de relacions mercantils amb terres llunyanes... D'altra banda, l'expansió del feudalisme provoca la fragmentació del poder polític i la renúncia, per part del poder reial o públic, de l'exercici d'algunes de les seves facultats sobiranes en molts territoris, cosa que incidirà en l'expansió del fenomen.

És un temps, també, en què, a desgrat de l'anomenada reforma gregoriana dels segles XI i XII, el descrèdit de l'Església catòlica continua sent molt profund, ja que hi ha una distància abismal entre l'ideal evangèlic de la doctrina de Jesús i les pràctiques concretes dels bisbes i els clergues de l'època, entregats sovint a les pràctiques de la simonia i del nicolaisme i objecte de l'exercici del poder secular a l'hora del nomenament dels càrrecs eclesiàstics. Tot plegat, unit a la incidència del feudalisme en les estructures religioses, farà que proliferin nous moviments de regeneració espiritual, alguns dels quals seran acceptats en el si de l'Església de Roma —com per exemple els que impulsen Francesc d'Assís o Domènec de Guzmán— i d'altres seran considerats herètics i s'enfrontaran a la creixent autoritat temporal i religiosa del papa —com, per exemple, el catarisme.

9

Pel que fa al marc geogràfic, cal que advertim de seguida que el nom de «catarisme» engloba una colla de moviments cristians relativament dispersos i dispersos que sorgeixen de manera gairebé coetània en diversos punts d'Europa i que tenen elements doctrinals en comú, tots ells considerats herètics per l'Església catòlica. El més antic de tots és l'anomenat *bogomilisme*, que arrenca a mitjan segle X a Bulgària i s'escampa per tota la zona dels Balcans.³ A Occident la nova creença és coneguda per diversos noms i es fa present des del segle XII, sobretot a Flandes, a Alemanya i a Renània, al regne de França, a Itàlia i, molt principalment, com ja sabem, al Llenguadoc.⁴ En aquesta zona, el catarisme treu el cap a la tercera dècada del segle XI i s'hi farà present fins a la darrerria del segle XIV. A Itàlia, com que l'acció de la Inquisició s'endarrerirà unes quantes dècades, encara se n'hi troben rastres a començaments del segle XV, i a Bòsnia, l'últim reducte de tots, la fe herètica resistirà fins a la conquesta dels turcs, a mitjan segle XV.

APARICIÓ I EXTENSIÓ DEL MOVIMENT

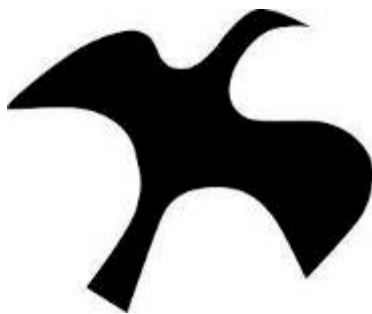
Documentalment, una de les primeres notícies relatives a l'aparició d'aquesta nova doctrina religiosa en territoris d'Occident es troba en una carta que Everwin von Hefelstein, un prebost premonstratenc del monestir de Steinfeild (Renània), envia l'any 1147 a Bernat de Claravall i en la qual explica la conducta coratjosa, enfront de la tortura i de la mort, d'un grup d'heretges que comparteixen uns mateixos trets doctrinals: viuen en comunitats mixtes sota l'autoritat d'un bisbe; són dualistes i docetistes; redueixen els sagraments a un de sol sense atorgar-li valor eucarístic;⁵ pretenen viure com els apòstols i, en definitiva, es consideren l'Església veritable.

Vint anys després, un altre religiós de Renània, Eckbert de Schönau, va atribuir a aquests heretges que eren coneguts popularment com a *ketter* (és a dir, adoradors del diable en forma de gat) un nom ja antic que figurava en el catàleg de les heretgies de sant Agustí: *càtars*. Es

10

tractava, doncs, d'una denominació insultant que faria fortuna, tot i que els mateixos càtars, des de l'Àsia Menor fins a Aquitània, van anomenar-se sempre simplement *cristians*, *pobres del Crist* o bé *apòstols*. La gent senzilla, al Llenguadoc, els atorgaria la denominació de *bons homes* o de *bons cristians* i les cròniques del regne de França els dirien *albigesos*, perquè la vila d'Albi va ser la seu del primer bisbat càtar.

Pel que fa a la seva Església, els bons homes l'anomenaven *Església de Déu*, *Església dels Bons Cristians* o *Església dels Amics de Déu*, i a vegades s'hi referien de forma ben planera dient que ells eren de l'*entendensa del bé*. Per contra, l'Església de Roma, que havia traït el missatge de Jesús, era per a ells l'*Església usurpadora*, l'*Església dolenta* o l'*Església dels llops*...

A mitjan segle XII, aquests heretges ja s'havien escampat pels comtats i vescomtats del Llenguadoc. Pertot arreu creixien noves comunitats protegides pels petits llinatges de la noblesa rural i pels senyors i les dames nobles dels castells i dels *castra*. L'any 1167, a Sant Fèlix del Lauraguès, i de manera pública i oberta, es va celebrar una assemblea general de les Esglésies herètiques europees, sota la presidència d'un dignatari bogomil, el bisbe de Constantinoble Nicetes (altrament dit Niquinta). Aquest bisbe va conferir un nou baptisme de l'Esperit a tots els cristians i cristianes reunits, ja que la *filiació apostòlica* de què era hereu i portador —és a dir, el lligam de transmissió de l'Esperit Sant des del dia de la Pentecosta— era més segura i fiable que no la dels càtars occitans. En un altre sentit, l'assemblea de Sant Fèlix va posar de manifest l'enorme implantació de l'heretgia per tot Europa i, en particular, pel territori comprès entre Tolosa, Carcassona, Albi i Besiers.

LA DOCTRINA RELIGIOSA

11

Avui ningú no discuteix ja que el catarisme és una doctrina cristiana, per bé que allunyada de l'ortodòxia catòlica. Al cap i a la fi, els càtars eren seguidors de Jesús, basaven la seva predicació en les sagrades escriptures, reproduïen bona part de les pràctiques i del model d'organització del cristianisme primitiu i proposaven un model de salvació fonamentat en la recepció del seu únic sagrament, el baptisme del Sant Esperit anomenat *consolament*. Durant molt de temps, estudiosos d'escoles diverses van trencar-se el cap cercant la filiació d'aquesta «heretgia». El seu caràcter dualista i la seva vinculació amb altres Esglésies dissidents que havien sorgit de forma simultània en els territoris dels Balcans —l'esmentat bogomilisme— van abonar un ampli corrent historiogràfic de tendència catòlica que definia el catarisme com a no cristià per essència i el

relligava d'una manera exclusiva a les influències orientals. Per a aquest corrent, el dualisme absolut del catarisme seria clarament inconciliable amb les tesis de l'ortodòxia cristiana i tindria els seus orígens en el maniqueisme sorgit al segle III de la nostra era i en diverses sectes gnòstiques.

Avui, com hem avançat, les coses es veuen radicalment distintes. L'evidència d'algunes diferències insalvables entre maniqueus i càtars al voltant de diverses qüestions essencials —en particular el respecte i ús de les Escriptures, les respectives mitologies i els diversos cultes dels uns i dels altres— han fet concloure a la historiografia moderna que és incorrecte continuar titllant el catarisme com una heretgia maniquea o neomaniquea. És absurd, també, continuar buscant filiacions que remunten fins i tot a Zoroastre, que cerquen la llum en unes arrels paulicianes o que pretenen fer néixer el catarisme occidental del bogomilisme oriental. Tot plegat és molt més simple: la doctrina càtara, sigui en el marc físic i temporal de l'Església romana o de l'Església grega, és vista actualment com una forma representativa, entre d'altres, del cristianisme medieval, una doctrina sense fundador ni data concreta de naixement que entronca directament amb el missatge de Jesucrist. I és que, com ha escrit Anne Brenon, *«allò que oposa finalment el catarisme i el catolicisme, molt més que no pas una divergència dogmàtica i teòrica entre monisme i dualisme, és una divergència de pràctica sacramental —baptisme de l'Esperit o eucaristia— entre dues Esglésies cristianes que tant l'una com l'altra pretenien rebre de Crist el poder i el gest de salvació de les ànimes —i que, això sí, s'excloïen l'una a l'altra»*.

12

La diferència principal amb el dogma catòlic de la època rau en el fet que els càtars, com ja hem avançat, eren dualistes. És a dir: enfront del principi únic del catolicisme (*«Un sol Déu, pare totpoderós, creador del cel i de la terra, de les coses visibles i invisibles»*), ells creien en l'existència, des dels orígens dels temps, de dos principis actuant, eters i equivalents: el Bé i el Mal, la Llum i les Tenebres, Déu i la Matèria. Els càtars els anomenarien el Déu bo i el Déu dolent, el

Déu *dreyturier* i el Déu usurpador, el Déu vivent i veritable i el Déu *estranh*... Per a ells, el dualisme oposa Déu, autors dels esperits, del bé i del

Nou Testament, a Satanàs, que és l'autor de la matèria, del mal i de l'Antic Testament.

En la seva recerca de respostes a l'origen del món i al problema del mal, els càtars creien majoritàriament que el déu dolent era l'autor del món i de tot el que conté, és a dir, el cel, el sol, la lluna, les estrelles, la terra, els éssers vius i els homes, els peixos i la mar. I és que els *bons homes* no podien imaginar que el Déu d'amor anunciat per Jesucrist hagués pogut ser tan pervers per infligir a les seves criatures les condicions d'una vida terrenal tan precària i dolorosa —en definitiva, condemnada a ser víctima de les catàstrofes naturals, de la feblesa, de la injustícia, de la malaltia i de la mort—, ni tan impotent per no poder actuar d'una altra manera.

D'altra banda, els homes i les dones són fets d'una carn corruptible, que els càtars consideraven obra de Satanàs: aquesta carn és com una «túnica de pell», un «cos de terra d'oblit» que empresona dintre seu un d'aquells esperits celestials que, a l'origen del temps i mitjançant les seves maquinacions i les seves promeses, el diable va fer davallar del paradís fins a la terra.

13

Per als càtars, l'obra de salvació —i la història mateixa de la humanitat— consisteix a fer possible el retorn de tots aquests esperits caiguts al costat del Pare dels cels, a través de la recepció del *consolament* per mitjà del vell ritual cristià de la imposició de les mans. Mentrestant, mentre no es consuma aquest de salvació, els esperits que encara ronden per la terra es van reencarnant en diverses vides i envelleixen en aquest món passant «*de túnica en túnica*», fins al dia que s'allotgen «*dins la túnica d'un bon cristià*».

L'acabament de la història tindrà lloc aquell dia en què tots els esperits siguin salvats i abandonin aquest món de corrupció. Com diu l'evangeli de

Mateu, «*llavors els justos resplendiran com el sol en el Regne del seu Pare*». I no hi haurà infern per a ningú ni judici final, i l'obra de Satanàs serà destruïda i tornarà al no-res d'on provenia.

En aquesta mateixa visió de les coses, cal dir també que el paper de Crist en la doctrina càtara no és el mateix que li atribueix el dogma catòlic, segons el qual Jesús va venir al món, essencialment, a redimir el gènere

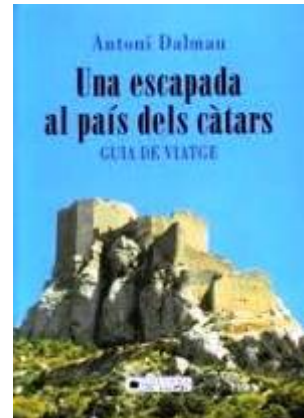
humà sofrint i morint en una creu. Per als *bons homes*, en canvi, la missió de Jesús consistia a ser missatger de la Bona Nova i a recordar a les ànimes encarnades aquell paradís que un dia van perdre. En el curs de la seva davallada a través dels set cels inferiors, el Crist, per tal que la seva missió terrenal restés secreta, es va revestir successivament amb l'aspecte dels *àngels* de cada cel i, finalment, va prendre en aquest

món un cos de carn. És cert que Maria va quedar embarassada, però en realitat no va infantar cap fill, sinó que el Crist —que ja existia des de tota l'eternitat— va aparèixer al seu costat com un nadó: com va declarar una dona davant de l'inquisidor Jacme Fornier l'any 1320, «*abans que Maria hagués nascut, el Crist ja era, i de tota l'eternitat. Però ell tan sols es va aombrar [= es va dibuixar com una ombra] en Maria, sense rebre'n res*» i Maria va tornar tot seguit al seu estat precedent.

Diguem, per cloure aquest capítol i seguint sempre la línia doctrinal del catarisme, que Jesús, que posseïa els tres components humans (cos, ànima i esperit), en realitat només tenia un cos aparent,⁶ era com un àngel que no menjava ni bevia, ni sofria, ni tenia fred ni calor. No va morir, doncs, a la creu, només els ho va semblar als jueus. Per això, també, havia pogut caminar sobre les aigües o desaparèixer davant els seus deixebles. D'altra banda, no feia miracles «materials», no modificava les lleis de la natura, sinó que els fets prodigiosos que l'acompanyaven eren de caràcter espiritual: els malalts que Crist guaria eren malalts únicament en la seva ànima, els cecs a qui tornava la vista eren cecs únicament en el seu cor, els dimonis que expulsava no eren altra cosa que pecats...

ORGANITZACIÓ I IMPLANTACIÓ

Amb el que hem dit fins ara, ja pot endevinar-se que, en la concepció organitzativa del catarisme, existien dos nivells perfectament distingibles. D'una banda, l'Església pròpiament dita, és a dir, la suma dels homes i dones que havien rebut el consolament i que formaven part del que s'anomenava l'*ordenament de sancta Gleisa*; de l'altra, el poble creient, la massa de seguidors que encara no es trobaven plenament en la *via de la veritat*, però que, amb independència d'una vinculació més o menys estreta amb la vida quotidiana de la seva Església, aspiraven com a mínim a assegurar-se que, a l'hora de la mort, rebrien el consolament i, per tant, salvarien la seva ànima.⁷

Com és ben natural, les diverses comunitats de l'Església dels Amics de Déu estaven connectades entre si, però no pas amb l'estructura fortament jerarquizada de l'Església de Roma, ni amb una figura culminant com ho era el Papa. Cada comunitat territorial tenia els seus diaques i el seu bisbe, però les diverses Esglésies eren autònomes entre si i mantenien vincles de germanor a l'estil de les primeres comunitats cristianes. En aquest sentit, per exemple, és interessant de saber que, en l'època de la seva màxima expansió (entre 1167 i 1209), va arribar-hi a haver al Llenguadoc fins a cinc «bisbats» i una cinquantena de «diaconats», prova d'una implantació social que ha estat debatuda en el seu nombre però que podria xifrar-se en una cinquena part de la població total d'aquesta part d'Occitània.⁸ Tota aquesta xarxa eclesial se sustentava econòmicament, d'una banda, en el treball dels *bons homes*, que posaven en comú el fruit del seu esforç i acceptaven donacions dels creients, i, de l'altra, en els llegats que solien fer els creients moribunds arran de la recepció del consolament.

Ningú, doncs, no exercia cap mena de lideratge únic o de superioritat jeràrquica per damunt de les diverses diòcesis. I aquest model era vàlid també per a totes les altres comunitats càtars esteses una mica pertot arreu d'Europa. I és que la presència d'aquest moviment no es detecta exclusivament en les terres occitanes, com ja sabem, sinó que, amb gran diversitat de designacions, se'n pot seguir el rastre a l'aleshores regne de França, a

la Xampanya, a Flandes, a Borgonya, a Aquitània, a Alemanya, a Itàlia (els «patarins», amb sis bisbats coneguts al nord de la península, però amb presència atestada també a Roma, Nàpols o Calàbria) i, en un grau probablement testimonial, fins i tot a Lleó i a Anglaterra. I a Catalunya, és clar, tant al comtat del Rosselló, com a les terres de muntanya del nord-oest i a les terres de la Catalunya nova, sempre amb uns contingents humans difícils d'avaluar —és difícil distingir el catarisme autòcton del catarisme occità exiliat—, però amb efectius tanmateix poc nombrosos.

En temps normal, és a dir, quan encara no van ser objecte de persecució per part de l'Església de Roma, els *bons homes* i les *bones dones* vivien en cases obertes al bell mig de les viles, cases que a vegades també feien funcions d'hostalatge o d'hospital. Dedicaven el seu temps a tres activitats centrals: la pregària intensa al llarg del dia i de la nit, la predicació de l'evangeli per pobles i camins i, com acabem de veure, el treball manual obligatori.

Aplegats en comunitats del mateix sexe, vivien sota l'autoritat d'un ancià o una priora —per damunt dels quals hi havia un diaca i, per damunt d'aquest, un bisbe—, vestien amb robes senzilles i fosques de burell,

practicaven intensos dejunis i, com els apòstols, sortien a predicar en parella, proveïts del que ells anomenaven el *text* —el llibre que contenia el Nou Testament en llengua d'oc i, a vegades, un ritual, un model de glossa del Parenostre i un model d'homilia baptismal—, així com d'un tupí que garantia la incontaminació del que menjaven i un sac per al menjar i una mica de roba. Els homes solien dur barba abundosa i cabells llargs. Un cop al mes, practicaven el ritual del *servisi* (*apparellementum* en les fonts judicials catòliques), una espècie de celebració penitencial.

Un dels èxits de la predicació dels bons homes es troba sens dubte en el fet que, a diferència dels clergues catòlics que ho feien en llatí, ells llegien i comentaven els textos de les sagrades escriptures en llengua occitana, de manera que l'evangeli es trobava a l'abast de totes les orelles. El poble creient es vinculava a l'Església i retia homenatge als seus servidors mitjançant la pràctica del *melhorier* (*adoratio* en les fonts catòliques), un acte de veneració i de respecte que consistia en tres prosternacions successives i en diverses invocacions.

Cal puntualitzar també que els càtars no tenien papa ni cap autoritat superior a la del bisbe. La primera referència relativa a un bisbat càtar prové de Renània (mitjan segle XII). Al Llenguadoc n'hi va arribar a haver un total de sis, igual que a Itàlia.

Finalment, cal dir que les dones càtares eren molt nombroses i que, en la seva Església, jugaven un paper molt més actiu que les seves congèneres catòliques: podien ser ordenades com els homes, donar el *consolament*, fer la benedicció del pa a la taula i, possiblement, predicar. En general, és un fet cert que les dones de la petita noblesa van ser, en tot moment, un puntal determinant per a la propagació i la resistència del catarisme davant de la persecució.

Les femmes
cathares
Anne Brenon

En aquest sentit, un estudi estadístic efectuat el 1979 pels historiadors nord-americans Richard Abels i Ellen Harrison i basat en els registres d'inquisició de Bernart de Caux i Joan de Sant Pèire, indicava que, sobre 719 ministres càtars del Sabartès citats entre 1245-1246, 318 eren dones: un 45%... Com diu la historiadora Anne Brenon, «la proporció indicada de dones a l'interior del seu clergat, àdhuc en una zona privilegiada, és tanmateix clarament esbalaïdora si hom pensa que, en la mateixa època, la proporció de monges a l'interior del clergat regular catòlic devia ser de l'ordre del 5%»...

17

Capítol a part mereixen les Esglésies orientals, les més antigues en el temps —des de mitjan segle X— i les últimes de desaparèixer. L'extensió de l'«heretgia» va ser francament espectacular a Bulgària -que és on va sorgir el bogomilisme—, l'Àsia Menor —els anomenats «fundagiagites»-, Romania, Croàcia i, finalment, Bòsnia i Hercegovina —els «krstjiani», simplement—, on va arribar a ser una autèntica religió de l'estat, garant dels senyors feudals en els seus drets i aliada seva contra els exèrcits hongaresos.

LA LITÚRGIA I LES REGLES

Ja hem vist que l'únic sacrament dels càtars era l'anomenat *consolament*, un baptisme ben diferent del de l'Església de Roma, que és conferit per mitjà de l'aigua a uns infants sense cap ús de raó. El baptisme dels *bons homes*, per contra, és atorgat als adults per mitjà de l'Esperit i és el mateix del qual Joan Baptista ja ens en va portar el testimoni en els evangelis: «*Jo us batejo en l'aigua,*

però un altre vindrà després meu, que és més poderós que jo... i ell us batejarà en l'Esperit i en el foc» (Mt 3, 11).

De consolament n'hi havia de dos tipus: el que rebien aquelles persones que volien ser membres de ple dret de l'Església i renunciaven voluntàriament a les coses del món i el que rebien els moribunds, és a dir, aquells creients que, no havent-se plegat a les exigències d'una vida de perfecció en el seu pas per la terra, aspiraven tanmateix a assegurar-se la salvació en la seva hora darrera.

El tret més popular del catarisme va ser, sens dubte, l'abstinència de carn. I és que, segons aquesta doctrina religiosa, el cristià, d'acord amb el seu compromís, ha d'abstenir-se de tot aliment procedent de la generació, de tot allò que és gras, tret de l'oli i el peix (en aquest darrer cas perquè en aquella època es creia que els peixos eren fruits espontanis de l'aigua i no generats). Així doncs, els estava prohibit menjar carn, ous o productes lactis. I és que «*la carn dels animals prové de la fornicació, car el coit dels animals és una fornicació*». La prescripció per als qui ja havien rebut el consolament (aquells que l'Església catòlica designava com a *perfectes*, és a dir, heretges «consumats») era absoluta: infringir-la suposava perdre el benefici del baptisme i obligava alhora a sofrir una penitència i a ser reconsolet.

En la mateixa línia, les relacions sexuals i el gaudi de la carn significaven també una submissió al món. En principi, doncs, tot acte sexual era considerat un pecat, qualsevol matrimoni una luxúria... Amb el temps,

aquesta continència va regir només per als *perfectes*, i els simples creients van veure acceptat el matrimoni i les seves conseqüències. De fet, la producció de nous cossos era necessària per a la reencarnació de les ànimes encara no alliberades del mal.

Així doncs, quan una persona rep el consolament —i s'incorpora, doncs, formalment, als rengles de la *Gleisa de Dio*— promet d'abstenir-se «*de tot plaer carnal per tot el temps de la seva vida*». I, tal com ho resumeix Jean Duvernoy, «*en la pràctica, el precepte es tradueix en unes observances meticuloses. El perfecte no ha de tocar la pell nua d'una persona de l'altre sexe; per precaució, ni tan sols la frega, i es retira quan passa. Tocar una dona l'exposa, en efecte, a una penitència: un dejuni de nou*

dies a pa i aigua». S'arribava fins a l'extrem de precisar que el bon cristià «*no ha d'asseure's en el mateix banc d'una dona, per llarg que sigui*».⁹ Per la mateixa lògica, quan dos càtars de diferent sexe han de fer-se el bes de la pau (*caretas*), no ho fan mai directament: un d'ells besa el Llibre i el lliura a l'altre perquè el besí al seu torn.

Cal esmentar encara, en aquest apartat, l'obligació permanent que tenien els càtars d'efectuar, en comú i de manera ritual, un llarg seguit de pregàries al llarg del dia i de la nit. La més important de totes era sens dubte el *Parenostre*, resat en llatí i amb la fórmula *panem nostrum supersubstantialem* en comptes del «pa nostre de cada dia» dels catòlics. El pa supersubstantial volia significar el pa espiritual, la llei de Crist.

Finalment, cal deixar constància d'altres principis inspiradors de l'acció dels *bons homes* que, en aquesta síntesi forçosament breu, només podem enunciar: dir sempre la veritat, no matar, no jutjar, viure en pobresa, exercir un treball manual, etc.¹⁰ Al Llenguadoc, anomenaven aquest conjunt de prescripcions *regles de justícia i de veritat*.

LA PERSECUCIÓ

Fins aquí la vida i el pensament dels *bons homes*, una gent que amb la seva vida i la seva predicació anaven estenent les seves doctrines d'una manera perillosa. El cert és que una bona part del territori del Llenguadoc va esdevenir, a partir del segle XII, una zona notablement «*infectada per la depravació herètica*», amb el factor agreujant de la tolerància, la complaença o fins i tot l'adhesió d'alguns dels seus senyors feudals.

Essent així les coses, no és gens difícil d'imaginar que l'Església catòlica veiés amb gran preocupació l'extensió d'aquell corrent doctrinal en territoris tan propers al cor mateix de la cristiandat. En realitat, i en paraules de Jean Duvernoy, Roma va considerar el catarisme «*l'heretgia per excel·lència, ja que s'hi podien retrobar gairebé totes les desviacions que, abans del concili de Nicea al segle IV, van interpretar a l'interior de la gran Església i a la seva manera la revelació cristiana i sobretot el dualisme*».

20

La resposta inicial davant aquesta amenaça va ser de caràcter pacífic, però posteriorment, a la vista de l'èxit escàs d'aquesta estratègia primera, la resposta papal ja va ser de caràcter extremament violent. Aquesta resposta final, que avui resulta tan inadmissible als nostres ulls, trobava aleshores la seva sustentació teòrica en una elaboració doctrinal que ja s'estava duent a terme des de feia més d'un segle i que, no sols legitimava la plena intervenció de l'Església en els afers temporals, sinó que justificava l'ús de les armes i la formació d'exèrcits que combatien en nom de Déu contra tota mena d'infidels.¹¹

Al començament, doncs, els pontífexs romans van promoure al Llenguadoc mesures pacífiques com és ara la tramesa de diversos legats papals, el suport a la predicació iniciada a partir de 1206 pel castellà Domingo de Guzmán —que responia al catarisme en el seu terreny i amb les mateixes «armes»— i l'organització de disputes o col·loquis públics entre representants significats d'ambdues Esglésies, com els que van celebrar-se, amb gran presència de públic, a

Carcassona (1204), Servian (1206), Montreal (1207) i Pàmias (1207). Però el balanç d'aquesta estratègia, ja ho hem dit, va revelar-se ben aviat com a migrat i fins i tot contradictori.

Així doncs, la lògica del pensament de l'època i de la teocràcia pontifical instaurada pel papa Innocenci III conduïa inexorablement a mesures més enèrgiques i efectives. De manera que, amb el precedent d'alguna acció militar aïllada —com la *precroada* contra la vila de Lavaur (1181)—, l'assassinat posterior i en circumstàncies no aclarides d'un legat pontifical, el cistercenc Pèire de Castelnou, va servir de pretext per posar contra les cordes el comte de Tolosa, Raimon VI, i per engegar una operació militar que, de fet, ja feia temps que estava decidida i que va ser convocada mitjançant una butlla papal ressonant i terrible («*Endavant, cavallers de Crist! Endavant, coratjosos membres de l'exèrcit cristià! Que el crit universal de dolor de la santa Església us arrossegui, que un zel piadós us arbori per venjar una ofensa tan gran feta al vostre Déu...*»). És, en definitiva, allò que un romanista francès del segle XIX va designar amb el nom de «croada albigesa» (és a dir, contra els albigesos), un fet històric prou conegut que, per començar, va sembrar el terror i la desolació en les terres del Llenguadoc.¹²

21

LA CROADA

En benefici de la brevetat, diguem només ara que la croada, la primera contra cristians en terra cristiana, va desplegar-se en dues fases separades. La primera, coneguda sovint com la «croada dels barons» (1209-1215), és la història d'una expedició militar d'una gran eficàcia i d'una gran brutalitat —el carnatge de Besièrs (1209) n'és sens dubte la mostra més colpidora—, protagonitzada pels vassalls del rei de França, amb la figura eminent de Simó de Montfort, un notable militar normand i un home sanguinari que, després d'una campanya triomfal, va morir en el setge de Tolosa (1218).

Aquesta fase primera de la croada albigesa és la que està estretament vinculada, com és prou sabut, a la peripècia històrica del casal català —allò que els documents de l'època anomenen els *Regnes i terres del rei d'Aragó*—, pel fet que el rei Pere el Catòlic va ser un protagonista significatiu i dramàtic de la resistència occitana a l'*exèrcit de Déu*. I va ser-ho perquè s'hi va implicar d'una manera directa i perquè, contra tot pronòstic, va ser derrotat i mort a la batalla de Muret (1213). Aquesta derrota va tenir conseqüències greus, no sols per al desenvolupament mateix de la croada i dels territoris ocupats, sinó per a la història dels nostres avantpassats, ja que va significar la fi de l'expansió de la corona catalanoaragonesa per terres occitanes. Una expansió que nou mesos abans, amb els anomenats juraments de Tolosa (gener de 1213), havia arribat al seu punt més alt, l'únic moment en què podria parlar-se amb una mica de precisió històrica d'aquell «estat catalanooccità» o «imperi pirinenc» que alguns estudiosos han volgut imaginar.¹³

La primera fase de la croada va ser seguida per un període intermedi (la «reconquesta») en què els senyors occitans van recuperar notablement les seves posicions en el territori i l'Església càtara es va reagrupar al voltant del bisbe Guilhabert de Castres i va experimentar una notable revifalla (1216-1225).¹⁴ Però la posterior implicació personal del rei de França i la desmoralització consegüent d'uns senyors feudals exhaustos de tanta guerra van conduir fatalment a la forçosa i humiliant rendició del comte de Tolosa, Raimon VII, mitjançant el tractat de Meaux-París (1229), expressió manifesta d'allò que el trobador Bernart de Labarta anomenava «*una pau de clergues i francesos*». És la fase coneguda sovint com la «croada reial» (1226-1229). Aquest desenllaç hauria de portar més endavant, en produir-se la mort sense successió de l'hereva del comtat, Joana de Tolosa, i en compliment de les clàusules del tractat, a la plena annexió d'aquestes terres occitanes al regne de França (1271) i, en definitiva, a la fi d'allò que alguns han anomenat el *somi occitan*.

Tot comptat i debatut, la croada contra els albigesos —allò que l'Església anomenava el *negotium pacis et fidei*, és a dir, l'empresa de la pau i de la fe— no va aconseguir al final l'objectiu religiós que teòricament l'havia justificat. En canvi, i com acabem de veure, sí que va assolir plenament uns objectius militars i polítics que inicialment no eren clarament previsibles i que, tanmateix, van acabar tenint una enorme transcendència històrica. El més sorprenent de tot és que el conjunt de les Esglésies càtars del

Llenguadoc van sortir de la croada relativament actives —això sí, força delmades en els seus dirigents i sotmeses a les penalitats d'una vida clandestina— i, a més a més, revalorades davant els ulls del seu poble fidel per obra de la persecució ferotge de què havien estat objecte i de la consegüent aurèola del martiri, amb mortaldats col·lectives tan esgarrioses com les fogueres de Menèrba (1210,

cent quaranta víctimes), Lavour (1211, quatre-centes) o Los Cassers (1211, més de seixanta). És per aquest motiu que, de manera gairebé immediata, l'Església catòlica va posar en marxa un mecanisme d'«extirpació de la pesta» que, aquest cop sí, es revelaria com a realment definitiva: la Inquisició.

23

LA INQUISICIÓ

En realitat, ja feia temps que els concilis del Laterà (1215) i, en el pla local, els de Narbona (1227) i de Tolosa (1229) havien anat posant les bases del marc jurídic que faria possible un procediment inquisitorial. Però va ser el papa Gregori IX qui va aplegar totes les disposicions promulgades fins

aleshores en les anomenades causes de la fe i els va donar valor de llei universal. L'abril de 1233, diverses butlles pontificals consagraven el naixement d'un procediment especial d'«enquesta sobre la perversió herètica» (*Inquisitio heretice pravitatis*), altrament dita Inquisició, un tribunal d'excepció que aquest cop depenia directament del papa i que tenia com a funció principal reprimir l'heretgia —

que havia estat assimilada al «crim de lesa majestat divina»¹⁵ i destruir tot l'ampli teixit de solidaritats i complicitats que li donava suport. La tasca d'aquest tribunal, que tenia caràcter itinerant i que aixecava acta de totes les declaracions fins a constituir els anomenats «registres», va ser confiada pel papa als ordes mendicants, principalment els dominics, poder emergent dins l'Església. En el cas de les condemnes a mort, i per evitar que aquesta tasca correspongués a uns homes de l'Església, els inquisidors «abandonaven al braç secular» —és a dir, al poder temporal: comte, senyor, agent reial— el compliment de les sentències mitjançant la pena de foc i la confiscació dels béns del condemnat.

L'aparició d'aquest nou instrument de repressió herètica —que alguns han considerat la primera burocràcia moderna— va constituir tota una novetat, ja que fins aleshores aquesta tasca corresponia a l'anomenat «ordinari», és a dir, el jutge titular del tribunal episcopal de cada diòcesi. Però aquests titulars de la jurisdicció religiosa estaven massa implicats en la vida del seu entorn més pròxim i eren suspectes, doncs, d'una

certa connivència o tolerància envers les persones sospitoses d'heretgia que havien de jutjar.

Els inquisidors, doncs, només havien de retre comptes al sobirà pontífex i gaudien de poders especials, entre els quals la condemna de qualsevol sospitós a penes de presó perpètua i l'exhumació dels cadàvers de sospitosos d'heretgia perquè poguessin ser cremats. Executaven amb un zel i amb un rigor extrems la seva funció, cosa que els abocava a la comissió d'errors sovintejats i els indisposava terriblement davant la població. D'altra banda, comptaven amb considerables mitjans auxiliars i amb un procediment perfectament establert que aplicaven de manera cada cop més sistemàtica: visita

dels llocs, sermó general, temps de gràcia, denúncia, jurament, interrogatori, tortura —plenament legalitzada pel papa Innocenci IV a partir de 1252—, confessió, acusació, sentència sense apel·lació possible i execució de les penes (pagament de multes, pelegrinatges a llocs sants, portada de creus de feltre groc cosides a la roba, presó en diversos graus i mort a la foguera). El seu mètode de treball i l'enorme marge d'arbitrarietat en la seva aplicació van causar sovint el terror de la població, sobretot a causa de la generalització dels interrogatoris i de l'ús sistemàtic de la delació, que acabaven causant un impacte psicològic de considerable importància.

En qualsevol cas, els efectes sobre el catarisme, al llarg d'un segle d'actuació pertinax i constant de la Inquisició, van ser calamitosos, ja que aquest moviment religiós va acabar essent esborrat per complet. Les

primeres víctimes de la Inquisició del Llenguadoc van ser dos bons cristians a Albi, el 1234; les últimes, tres homes i una dona creients, a Carcassona, el 1329. Poc abans, la darrera *bona dona* coneguda, Alda Borrell (àlies Jacmeta) havia estat cremada el 1307 a Tolosa, i el darrer *bon home* conegut, Guilhem Belibasta, s'havia exiliat a terres

catalanes però havia acabat sent víctima d'un parany, empresonat i finalment cremat a Vilarroja Termenès el 1321. Cal observar que, en la lògica de la doctrina càtara, va ser exactament en aquest darrer moment quan va produir-se la mort efectiva de l'Església, just quan, tot i continuar existint una massa dispersa de fidels sense pastor, el darrer dels *bons homes* ja no va poder transmetre a cap altre company de creença aquell baptisme per mitjà de la imposició de les mans que s'havien anat transmetent l'un a l'altre des del temps dels apòstols.

LA FI DE L'ESGLÉSIA DISSIDENT

Entre la llarga llista d'incidències que, lògicament, van produir-se en el transcurs d'aquesta centúria d'activitat inquisitorial, són remarcables tres moments històrics concrets que val la pena de recordar, encara que sigui breument.

El primer de tots, l'anomenada «matança d'Avinhonet», que va tenir lloc en aquesta població del Lauraguès la nit de l'Ascensió de 1242 i que va suposar la mort brutal de dos inquisidors i de tot el seu seguici, així com la destrucció dels seus registres, a mans d'un escamot de senyors feudals desposseïts dels seus béns (*faidits*, en occità) i residents al castell de Montsegur. Aquesta acció violenta —l'única atestada en què es detecta un consentiment exprés per part de la jerarquia càtara— pretenia ser una represàlia, sense cap mena de dubte, però també el senyal d'un aixecament popular que havia de fer costat a la guerra del comte de Tolosa contra el rei de França.

El segon moment remarcable és la capitulació forçosa, després d'un setge de deu mesos, del castell de Montsegur, un singular *castrum* del comtat de Foix que es trobava al capdamunt d'un pollegó rocós de 1.207 metres d'altura i que al llarg dels anys havia esdevingut, en termes de la jerarquia catòlica, el *caput dragonis* de l'heretgia, l'autèntica *sinagoga de Satanàs*. La rendició d'aquesta plaça, on s'havien arribat a allotjar, de forma

increïble, fins a quatre-centes o cinc-centes persones, va comportar a continuació la crema d'uns 225 membres de l'Església dissident, el 16 de març de 1244, en l'indret del peu de la muntanya que encara avui es recorda com a *prat dels cremats*. Per la significació especial de Montsegur i per la importància dels dirigents càtars que s'hi havien anat concentrant —i que hi van morir—, aquest episodi va representar un cop duríssim per a la continuïtat de l'acció clandestina del catarisme occità.

El tercer moment històric que val la pena remarcar és una certa revifalla de l'Església moribunda durant un període excepcional de deu anys (1300-1310), gràcies a l'acció d'una dotzena d'homes i dones encapçalats per dos notaris i juristes ja madurs de l'alta societat de Foix, els germans Pèire i Guilhem Autier, que havien rebut l'ensenyament de la doctrina i el consolament en els medis de l'exili a la Llombardia. La Inquisició va

acabar-los capturant i cremant a tots, l'un darrere l'altre, en una acció que va posar terme a un autèntic cant de cigne del catarisme al Llenguadoc.

I això és tot. Ja hem vist que l'Església occitana pot donar-se per morta al final de la tercera dècada del segle XIV. A França i els països germànics ja s'havia extingit un segle i mig abans. A Itàlia, que també havia viscut episodis de persecució molt sagnants —com és ara la crema d'uns dos-cents heretges a les arenes de Verona, el 1278—, havia desaparegut pràcticament al començ del segle XIV, però encara se'n troba algun rastre fins a un segle després. I a Bòsnia, ja hem vist que l'Església resistiria fins a la conquesta turca de mitjan segle XV: els descendents dels últims *krstjani*, presos entre l'Església llatina i l'Església grega, optarien per la fe musulmana.

Acabarem aquest article reconeixent que es lògic demanar-se què va quedar de l'Església càtara occitana després de dos segles llargs d'existència i de vint anys de guerra i d'un centenar d'Inquisició. Seguir-ne el rastre no és gens fàcil, sobretot perquè l'expansió dels ordes mendicants, la nova mística franciscana i l'ortodòxia subsegüent a l'obra teològica del dominicà Tomàs d'Aquino van canviar completament el marc religiós del final de l'edat mitjana. L'únic que ens és possible d'aportar és que alguns estudiosos han afirmat que, dins de la mentalitat popular del Llenguadoc, van quedar les brases d'un anticlericalisme que ajudaria a l'eclosió de la Reforma protestant al segle XV. Després vindrien llargues centúries de silenci, fins a la redescoberta que hem explicat de bon començament...

BIBLIOGRAFIA

- ALVIRA CABRER, Martín: *El Jueves de Muret. 12 de septiembre de 1213*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2002.
- : *Muret 1213. La batalla decisiva de la cruzada contra los cátaros*. Barcelona: Ariel, 2008.
- BIGET, Jean-Louis: *Hérésie et inquisition dans le midi de la France*. París: Éd. Picard, 2007.
- BRENON, Anne: *Les femmes cathares*. París: Perrin, 1992 (trad. cast. *Las mujeres cátaras*. Premià de Mar: Tikal Ediciones, 2001).
- : *Le vrai visage du Catharisme*. Portet-sur-Garonne: Éd. Loubatières, 1994 (trad. cat.: *El veritable rostre dels càtars. Creences i estil de vida*. Pròleg de Jordi Ventura («Càtars i catarisme a Catalunya»). Lleida: Pagès Ed./ Barcelona: Ed. Proa, 1998).
- : *Le choix hérétique. Dissidence chrétienne dans l'Europe médiévale*. Cahors: La Louve Éditions, 2006.
- : *Le dernier des cathares: Pèire Autier*. París: Perrin, 2006.
- DALMAU I FERRERES, R.: *L'heretgia albigesa i la batalla de Muret*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, 1960.
- DALMAU I RIBALTA, Antoni: *Els càtars*. Barcelona: Editorial UOC, col. Vull Saber, 2, 2005.
- DUVERNOY, Jean: *Le Catharisme*. Toulouse: Privat. Tom I: *La religion des cathares*. Tom II: *L'histoire des cathares*, 1976, 1978.
- ESCURA I DALMAU, Xavier: *Crònica dels càtars. El somni occità dels reis catalans*. Barcelona: Signament Edicions, 1996 [Segona ed., amb el subtítol *El genocidi occità, la batalla de Muret i l'enigma del Sant Grial*, Barcelona: La Magrana, 2002].
- GASCÓN CHOPO, Carles: *Càtars al Pirineu català*. Fotos de Ricard Lobo i Sastre. Lleida: Pagès editors, 2003.
- GRAU TORRAS, Sergi: *Cátaros e inquisición en los reinos hispánicos, ss. XII-XIV*, Madrid, Càtedra, 2012.
- HANCKE, Gwendoline: *Les belles hérétiques. Être femme, noble et cathare*. Castelnau-la-Chapelle: L'Hydre Éditions, 2001.

- : *Femmes en Languedoc. La vie quotidienne des femmes de la noblesse occitane au XIII siècle, entre catholicisme et catharisme*. Cahors: La Louve Éditions, 2006.
- Heresis. Revue Semestrelle d'Histoire des Dissidences Médiévales*. Carcassona: Centre d'Études Cathares René Nelli, des de 1982.
- JIMÉNEZ-SÁNCHEZ, Pilar: *Les catharismes. Modèles dissidents du christianisme médiéval (XIIe-XIIIe siècles)*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2008.
- LAMBERT, Malcolm: *The Cathars*. Oxford: Blackwell, 1998 (trad. cast. *La otra historia de los cátaros*. Barcelona: Ed. Martínez Roca, S.A., 2001).
- LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*. París: Gallimard, 1975 (trad. cast.: *Montaillou, aldea occitana*. Madrid: Taurus, 1981).
- MESTRE I GODES, Jesús: *Els càtars. Problema religiós, pretext polític*. Barcelona: Edicions 62, 1994.
- : *Contra els càtars. La implacable repressió de l'Església*. Barcelona: Edicions 62, 2002.
- MOORE, Robert I.: *La persécution: sa formation en Europe, 950-1250*. París: Les Belles Lettres, 1991, reed. 1997.
- : *The War on Heresy* (2012) (trad. cast.: *La guerra contra la herejía. Fe y poder en la Europa medieval*. Barcelona: Crítica, 2014).
- NELLI, René: *Dictionnaire du catharisme et des hérésies méridionales*. París: Privat, 1994 (trad. cat.: *Diccionari del catarisme i les heretgies meridionals*. Palma de Mallorca: José J. de Olañeta, Editor, 1997).
- OLDENBOURG, Zoé: *Le bûcher de Montségur. 16 mars 1244*. París: Éditions Gallimard, 1959 [Folio Histoire, 1989] (trad. cast. *La hoguera de Montsegur. Los cátaros en la historia*. Barcelona: Edhasa, 2002).
- O'SHEA, Stephen: *Los cátaros. La herejía perfecta*. Barcelona: Javier Vergara Editor, 2002.
- POUPIN, Roland: *Les cathares, l'âme et la réincarnation*. Portet-sur-Garonne: Éd. Loubatières, 2000.
- ROQUEBERT, Michel: *L'Épopée cathare*. Vol. I: *La croisade albigeoise*; vol II: *L'Inquisition*. Tolosa/París: Privat/Perrin, 2001.

- : *Histoire des Cathares. Hérésie, Croisade, Inquisition du XIe au XIVe siècle*. París: Perrin, 1999 [ed. de butxaca: Perrin, 2002, col. Tempus, núm. 16].
- : *La religion cathare. Le Bien, le Mal et le Salut dans l'hérésie médiévale*. París: Perrin, 2001 [seg. ed., rev. i augm., 2009] [ed. cast. *Nosotros, los cátaros. Prácticas y creencias de una religión exterminada*, Barcelona: Crítica, 2010].
- : *Simon de Montfort, bourreau et martyr*. París: Perrin, 2005.
- VENTURA, Jordi: *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*. Barcelona: Editorial Aedos, 1960 [reed. 1996].
- : *El catarismo en Cataluña*. Barcelona: Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, XXVIII, p. 75-168, 1959-1960.
- WEIS, René: *The Yellow Cross*. Nova York: Knopf Books; Londres: Viking, 2000 (trad. cast.: *La cruz amarilla. La historia de los últimos cátaros, 1290-1329*. Madrid: Editorial Debate, 2001).
- ZAMBON, Francesco: *Paratge. Els trobadors i la croada contra els càtars*. Barcelona: Columna. La Flor Inversa, 4, 1998.

LITERATURA DE FICCIÓ

- AMELA, Víctor: *El cátaro imperfecto*. Barcelona: Edicions B, 2013.
- BAUDIS, Dominique: *Raimond «le Cathare». Mémoires apocryphes*. París: Michel Lafon, 1996 [París: Grasset, 1999].
- BERLING, Peter: *Die Kinder des Gral*. Bergisch Gladbach: Gustav Lübbe Verlag GmbH, 1991 (trad. cast. *Los hijos del Grial*, Madrid: Anaya & Mario Muchnik, 1994).
- : *Die Ketzerin*. Lübbe, 2000 (trad. cast. *La condesa hereje*. Barcelona: Plaza&Janés, 2001).
- BRENON, Anne: *L'hiver du catharisme. (1. L'impénitente. Le roman vrai de Guillelme Maury de Montailou. 2. Les fils du malheur. Berger d'exil (1300-1311). 3. Les cités sarrasines. Berger d'exil (1312-1324). 4. Le survivant.)* Castelnau-la-Chapelle: L'Hydre Éditions, 2001-2004.

- BRUN, Georg: *Das Vermächtnis der Katharer*. Munic: Langen Müller Verlag, 2000 (trad. cast. *El legado de los cátaros*. Barcelona: Martínez Roca, 2001; trad. cat. *El llegat dels càtars*. Barcelona: Edicions 62, 2002).
- CASTELLANO, Pep. *L'herència dels càtars*. València: Edicions del Bullent, 2000.
- CHADWICK, Elizabeth: *Children of Destiny*. London: Michael Joseph, 1993 (trad. cast.: *La sangre de los cátaros*. Barcelona: Ed. Martínez Roca S.A., 1998).
- DALMAU I RIBALTA, Antoni: *Terra d'oblit. El vell camí dels càtars*. Barcelona: Columna, 1997 [Booket, 2002]
- : *El testament de l'últim càtar*. Barcelona: Columna, 2006.
- ESCURA, Xavier: *Les dames del foc. Els càtars i el Sant Grial*. Barcelona: Edicions Proa, 2004.
- GOUGAUD, Henri: *Bélibaste*. París: Le Seuil, 1982.
- : *L'inquisiteur*. París: Le Seuil, 1984.
- MAGRE, Maurice: *Le trésor des albigeois*. París: Fasquelle, 1938 [Rennes-le-Château: P. Schrauben, 1985 - Mònaco: Éditions du Rocher, 2003].
- MOLIST, Jorge: *El retorno cátaro*. Barcelona: Martínez Roca, 2005.
- MORET, Xavier: *El manuscrit perdut*. Barcelona: Ed. Empúries, 1986.
- MOREY, Pere: *La metgessa càtara*. Lleida: Pagès editors, 2002.
- OLDENBOURG, Zoé: *Les brûlés*. París: Gallimard, 1960 [Gallimard, Folio, 1975] (trad. cast.: *Los quemados*. Barcelona: Edhasa, 1998).
- RACIONERO, Lluís: *Cercamón*. Barcelona: Edicions 62, 1982.
- SOLÀ BONET, Josep M.: *Llibre de les quatre metamorfosis*. Columna: Barcelona, 1997.
- TORNAFOCH, Xavier: *Lletres d'exili. dietari d'un cavaller càtar*. Lleida: Pagès Editors, 1998).

NOTES

- ¹ Cal esmentar la notable excepció que va constituir l'obra solitària —i a vegades silenciada— de Jordi Ventura i Subirats (1932-1999).
- ² Existeix nombrosa documentació escrita i digital sobre aquest camí. Darrerament, ha incorporat al seu programa noves propostes, com ara el Camí de l'Últim Càtar.
- ³ *Bogomil* és un mot eslau que vol dir «amic de Déu». Significava en principi els seguidors d'un predicador dissident del segle X, Bogomil, i va acabar identificant els heretges del regne búlgar i de l'Imperi bizantí.
- ⁴ Per això, gairebé sempre, quan es parla del catarisme es fa referència sobretot a les esglésies àmpliament implantades al comtat de Tolosa, als vescomtats de Carcassona, Besiers i Albi, al vescomtat de Narbona i al comtat de Foix.
- ⁵ Els càtars, en efecte, consideraran el seu ritual de partició del pa com un acte de fraternitat i un memorial dels gestos de Crist durant el Sant Sopar, no pas com una equivalència de l'eucaristia catòlica. De fet, ells se'n reien, d'allò que el concili IV del Laterà (1215) ja va designar amb el nom de transsubstanciació.
- ⁶ En aquesta creença es basava essencialment el *docetisme*, una doctrina del primer temps de l'Església que va ser denunciada per primer cop pel bisbe d'Antioquia Ignasi, al començ del s. II.
- ⁷ En temps de persecució, aquesta voluntat era garantida fins i tot per mitjà de la *convenenza* («acord», en occità), un pacte de fidelitat i assistència mútua entre l'Església i els seus fidels.
- ⁸ Jean-Louis Biget, situat a l'extrem contrari, considera que el nombre de *bons homes* del segle XIII —després de la croada i ja en ple període de repressió inquisitorial— representava només al voltant d'un 5% de la població urbana del Llenguadoc (del 12 al 15% al Lauraguès) (v. «L'extinction du catharisme urbain: les points chauds de la répression», a *Éffacement du catharisme* (*Cahiers de Fanjeaux*, núm. 20, 1985).

-
- ⁹ Declaració de Raimon Valsiera, d'AcS dels Tèrmes (1320, registre d'inquisició de Jacme Fornier.
- ¹⁰ Aquest darrer era un altre tret distintiu dels càtars amb relació als seus homòlegs catòlics, que, desoïnt la prescripció de les epístoles de sant Pau, no treballaven i en canvi afeixugaven el poble senzill amb el cobrament dels delmes.
- ¹¹ Parlant dels ordes militars, l'historiador francès Jean Flori (1998) ha escrit que «*en ella mateixa, l'existència d'un orde de monjos cridats a manejar l'espasa i a vessar la sang era, per naturalesa, una autèntica "monstruositat" doctrinal*». Es refereix, sens dubte, al manament diví del «no mataràs».
- ¹² Com ja hem vist, «albigès» és un sinònim de «càtar», a causa del bisbat d'Albi, ja existent a l'inici del segle XII i situat dins el domini dels vescomtes de Trencavell.
- ¹³ En aquells moments, en efecte, Pere el Catòlic, que ja era el senyor de Provença, Gavaldà i Montpeller, el sobirà de Carcassona (aleshores feu de Simó de Montfort), Bearn, Bigorra i Comenge i el «protector» del comtat de Foix, va rebre el jurament del comte de Tolosa i del seu fill (reblat pel jurament dels comtes de Comenge i de Foix i pel vescomte de Bearn).
- ¹⁴ Guilhabert de Castras, probablement procedent d'una família noble i bisbe de Tolosa, va ser sens dubte el personatge més eminent del catarisme occità. Va morir en un edat molt avançada (cap al 1240), quan, després d'una activitat viatgera intensíssima, havia fet de Montsegur la seu de l'activitat de l'Església clandestina.
- ¹⁵ Butlla *Vergentis in senium* del papa Innocenci III (1199).